

УДК 94(477+438)(091)"1923/1924"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2024.158.4>

Сергій ГУМЕННИЙ, д-р філософії в галузі історії, асист.
ORCID ID: 0000-0001-7168-8453
e-mail: serhii.humennyi@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ГУКІВСЬКА МИТНИЦЯ: БОРЬБА З КОНТРАБАНДНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПОЛЬСЬКО-РАДЯНСЬКОМУ КОРДОНІ У 1923–1924 РОКАХ

Вступ. На основі архівних джерел проаналізовано антиконтрабандну діяльність невеликого митного органу в достатньо обмеженому часовому проміжку – Гуківської митниці у 1923–1924 рр. Актуальність пропонованому мікроісторичному дослідженню додає недостатня наукова розробка діяльності Гуківської митниці на польсько-радянському кордоні, що викликана коротким функціонуванням цього митного органу (який, в досліджуваний період, існував у різних формах з 1918 до 1925 р.) та необхідність вивчення методів боротьби з контрабандою радянських митних органів.

Методи. В основу дослідження покладено принципи історизму й об'єктивності. Було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних історичних методів: методи синтезу, індукції та аналізу, а також історико-типологічний методи.

Результати. Аналізуючи звітну документацію Гуківської митниці у 1923–1924 рр. (контролювала радянську ділянку кордону на р. Збруч між селами Збриж або, у деякий період, Жабинці та Залуччя, тепер Кам'янець-Подільського району Хмельницької області), вдалося встановити особливості функціонування та антиконтрабандної боротьби цього митного підрозділу в розглянутий період. Важливою видається можливість дослідити Гуківську митницю саме в часі функціонування перехідних, неусталених правил митного контролю та Митного статуту 1924 р., що утверджував державну монополію на зовнішню торгівлю. Простежено динаміку змін контрабандних потоків (у початковий період існування "Збручанського кордону", одразу після голоду 1921–1923 рр.) їх склад та експортно-імпортне співвідношення. На основі дослідження документальної бази, локалізовано місцевості з найбільшим відсотком контрабандних ризиків. Окрему увагу присвячено співучасті представників митної охорони чи радянських спецслужб у контрабандних процесах. Також на основі інформації радянської сторони проведено історико-статистичне дослідження незаконного товарообігу в районі митниці "Скала" (Скала над Збручем Тарнопольського воєводства) Республіки Польща, що діяла на суміжних до Гуківської митниці територіях.

Висновки. Розглянуто та проаналізовано трансформаційні явища (організовану та особову контрабанду, співвідношення експортно-імпортних об'ємів "пачкарства", валютні відносини, пов'язані з незаконним товарообігом, розвиток торгової кооперації) з урахуванням історичного контексту розвитку боротьби з контрабандними товаропотоками на ділянці радянської Гуківської митниці у 1923–1924 рр.

Ключові слова: польсько-радянський кордон, Гуківська митниця, Скалецька митниця, СРСР, Республіка Польща, митна служба, контрабанда, боротьба з контрабандою, мито.

Вступ

Пропонована стаття є спробою мікроісторичного дослідження доволі унікального митного органу – Гуківської митниці, що відзначилася коротким періодом існування, до митної реформи 1928 р. (прийняття Митного кодексу СРСР), та охоплювала невелику, але насичену контрабандною діяльністю територію. Гуківська митниця мала бекграунд існування ще до Першої світової війни (1914–1918), тому зберігала свою діяльність у період Української держави і відновилася одразу ж у процесі усталення "ризького" кордону. У період з 1921 р. Гуківська митниця підпорядковувалася Головному управлінню Митного контролю, яке від 29 червня 1920 р. підлягало Наркомату зовнішньої торгівлі (НКЗТ) Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР), що реалізовував монополію на зовнішню торгівлю радянської держави. 12 грудня 1924 р. Президія Центрального виконавчого комітету СРСР затвердила Митний статут СРСР, який вважається першим кодифікованим союзним актом з митної справи. Прийняття Митного статуту визначає кінцеву хронологічну рамку нашого дослідження, що дає змогу сконцентруватися на боротьбі з контрабандною діяльністю Гуківської митниці, оскільки кінцевий період існування митного органу (1925 р.) характеризується реорганізаціями, приєднанням до Кам'янець-Подільської митниці. Гуківська митниця 3-го розряду (тобто розташована переважно на ґрунтових дорогах) проіснувала до 10 грудня 1925 р., коли була ліквідована наказом Наркомторгу (Архірейський, с. 76), а її справи передали Кам'янець-Подільській

районній митниці. Власне згадки про можливий розгляд необхідності ліквідації Гуківської митниці можна зустріти ще у звітах до "майбутньої наради Управляючих Митницями і нач. опергруп" від 4 липня 1924 р., де Управляючий Карпенко, на нараді з Оргколегією Кам'янецького Окргарткома мав намір "відмітити недоцільність існування на території Кам'янецького округу Гуківської митниці, функції якої можуть бути розділені між Кам'янецькою та Гусятинською митницями" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 64 об.).

Мета та завдання дослідження. Мета пропонованої статті полягає в аналізі боротьби з контрабандною діяльністю Гуківської митниці на польсько-радянському кордоні в 1923 р., тобто від завершення усталення міждержавної межі, до 1924 р. Завдання нашого дослідження полягають у вивченні та розумінні специфіки і характеристик незаконної діяльності на польсько-радянському кордоні, артикуляції повсякдення митних органів радянської сторони в контексті згаданих процесів.

Методи

Перед безпосереднім розглядом боротьби з контрабандою Гуківської митниці зосередимось на методологічній та історіографічній складовій пропонованого дослідження. В основу мікроісторичного дослідження покладено принципи історизму й об'єктивності. Було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних історичних методів: методи синтезу, індукції та аналізу, а також історико-типологічний метод. Фундамент унікальної джерельної бази дослідження становлять фонди Державного архіву Хмельницької області (ДАХМО), зок-

© Гуменний Сергій, 2024

рема фонд 323 ("Гуковская таможня. Дело № 3. Приказы и циркуляры Киевского инспекторского таможенного участка, сведения об охране границ и борьбе с контрабандой, месячные сведения о движении контрабанды за 1923–1924 г., район деятельности таможи, географические и экономические свойства его и др."), що акумулює вагомий джерельний комплекс, датований 1922–1924 рр.: накази по митниці, доповідні записки начальнику Українського митного округу і листування з митними постами та прикордонниками; накази та циркуляри Київської інспекторської митної дільниці; відомості про охорону кордонів і боротьбу з контрабандою, що найбільш важливо в контексті пропонованого дослідження. Додатковим джерелом інформації про місце Гуківської митниці у структурі митних органів надають матеріали з фонду 13 "Звіт КРО Подільського ГПУ за 1923 р." Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), де, зокрема, наявна схема прикордонних органів Поділля, що фіксує коротке існування П'ятничанського митного посту і належність Збрижського митного посту ще до Гусятинської митниці (ГДА СБУ, Ф. 13, спр. 194, арк. 69). Переходячи до історіографії питання, буде поганим тоном не згадати дослідження Алли Каленської (Каленська, 2012), Дмитра Архирейського (Архирейський, 2009), які досліджують історію митних органів на території сучасної України. Дотичними до теми нашого дослідження є праці українських та польських учених, що стосуються польсько-радянського кордону взагалі, зокрема, роботи Лени Бортник (Бортник, 2015), Сергія Гуменного (Гуменний, 2022; Humennyj, 2022), Генрика Домінічака (Dominiczak, 2018), Пйотра Очала (Ochal, 2018; Ochal, Ruczyński, Skubisz, 2018) та інших, краєзнавче дослідження Володимира Літкевича (Літкевич, 2011), присвячене селу П'ятничани, що входило до зони контролю Гуківської митниці. Проте окремого дослідження, присвяченого Гуківській митниці, її короткому існуванню та боротьбі з контрабандною торгівлею наразі немає.

Результати

Гуківська митниця розташовувалася в сучасному селі Гуків Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Згідно з регулярними "Сведениями об охране границ и борьбе с контрабандой" територія, що контролювалася митницею, коливалася від 28 верст (1 верста приблизно дорівнює 1067 метрам) у травні 1923 р. (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 30а) до 40 верст руслом "дуже звивистої гірської річки Збруч" у жовтні 1923 р. (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 7). На цю територію припадало 95 піших прикордонників та один взвод кавалерії (18 осіб) із складу 21 Погранбата. Гуківська митниця також обслуговувала територію в тил до 15 верст, включаючи містечка Лянцкорунь (тепер Зарічанка) і Оринин (обидва в сучасному Кам'янець-Подільському районі Хмельницької обл.). Найбільш чітко територіальні межі митниці окреслено в "Сведениях об охране границ и борьбе с контрабандой за март месяц 1924 г.", де вказано, що: "Гуківська митниця обслуговує район по лінії кордону 23 версти: від Жабинця до Залуччя, а в тил на 15 верст включаючи містечка Лянцкорунь і Оринин" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 21). Сама митниця розміщувалася в орендованому приміщенні в с. Гуків, за "1-ну версту від лінії кордону. Село Гуків з'єднане шосейною дорогою з містечком Оринин на відстані 15 верст і містом Кам'янець-Подільськ на відстані 32 версти. Шосейна дорога йде до самого кордону, тобто до берега Збруча і в м. Скала (Польща). Міст, що знаходиться на р. Збруч, зруйнова-

но (тут і далі текст документів перекладено з російської або подано мовою оригіналу там, де переклад не може відтворити характеристики джерельного тексту. – Автор)" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 30б). Структура Гуківської митниці зазнавала постійних змін, наприклад, звіт за квітень 1924 р. містить інформацію, що "Гуківська митниця являється самостійною одиницею в сітці митних установ, прикріплених до себе митних постів не має" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 47). Натомість Збрижський митний пост, що охоплював територію до Шидловець (включно із селами Сокиринці, Мала і Велика Зелена сучасного Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл.), було "прикріплено" до Гуківської митниці у вересні 1924 р., що збільшило "лінію погранполоси / контур/ відрізка митниці до 112 кілометрів" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 110). Таким чином, "до складу пунктів, уражених контрабандою і відзначених у сводці від 7 липня цього року № 92/с ввійшли в зв'язку з прикріпленням до Митниці Збрижського тампосту, ще наступні місця з півдня на північ: Збриж, Сокиринці, Мала Зелена, Велика Зелена і Шидлівці, а в північно-східному, східному і південно-східному напрямку: Чагарівка, Андріївка, Вигода і Чемірівці" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 111).

Найбільш ураженими контрабандою, протягом усього існування Гуківської митниці, вважалися 20 верст кордону між селами Жабинці і Збриж (тепер Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл.), особливо лісова зона обабіч Збруча (так звані "Зелена" і "шия", район від с. Зелена до "Козацького броду" поблизу місцевості Толока у Скалі-Подільській Тернопільської області) на північ від Гукова та територія між "селами П'ятничани і Ніверка на південь від Гукова" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 30а). "Отчетные сведения о работе по борьбе с контрабандой на ноябрь месяц 1924 года. По Гуковской таможене" деталізують цю інформацію у зв'язку із зміною території, підпорядкованих митниці (подається в дослідному перекладі): "1/ Найбільш ураженими місцями контрабандою ділянки дії Митниці та, приписаного в ній, Збрижського тампосту, є; по-перше, смуга, що безпосередньо прилягає до Державної прикордонної лінії, що починається на півночі від ШИДЛОВЕЦЬ і захоплює далі на південь прикордонні населені пункти / вздовж прикордонної лінії / аж до Підпилип'я. По-друге, ряд населених пунктів у східному напрямку а саме: ЛЕТАВА, МАР'ЯНІВКА, МИХАЙЛІВКА, РУЖА І КОЧУБЕЇВ, що знаходяться в середній частині ділянки та, нарешті, населені пункти: Лянцкорунь, Оринин та Смотрич, розташовані в тилу ділянки митниці. З точки зору характеру місцевих особливостей заслуговує на увагу те, що перша група з числа вищевказаних пунктів прилягає безпосередньо до річки Збруча – природної прикордонної лінії і, таким чином, ці особливості становлять ті об'єктивні умови, наявність яких створить обстановку і спокусливу, і сприятливу для контрабанди. Якщо ж до цього взяти ще до уваги і те, що оглядана ділянка має за собою минуле в тому сенсі, що така була прикордонною і раніше до імперіалістичної війни і тому контрабанда пустила тут особливо глибоке коріння, заразивши контрабандною отрутою переважну більшість населення, то вже вказане до певної міри пояснює й причини ураженості контрабандою описуваних місць... Друга і третя групи населених пунктів, названих у першому абзаці цього, є етапами просування та концентрації, а потім і роздрібного в більшості збуту серед селян більш далекіх від прикордонних місць" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4,

арк. 134). Детальніше про рух контрабанди з прикордоння в глибоку країну можна довідатися з наступного джерела: "Рух контрабанди з району має два шляхи: перший через містечко Оринин у місто Кам'янець-Подільський і далі на південь по прикордонній з Румунією місцевості, та інший головний шлях по напрямку на найближче містечко Лянцкорунь і далі через містечка Смотрич і Дунаївці в місто Вінниця і навіть Київ", рапортували у документі "Сведения об охране границ и борьбе с контрабандой на 1 октября 1923 года по приказу УТО №179/с по Гуковской таможене" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 7 об.).

Вважалося, що контрабандисти на 90 % були представниками бідного місцевого населення. У митних звітах рядових контрабандистів називали "зброєю в руках невловимих купців-контрабандистів із типових містечок, які в свою чергу мали зв'язок з такими ж купцями із міст далекого тилу" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 7 об.). Звіт Київському участковому митному інспектору за циркуляром 124-с від 4 квітня 1924 р. повідомляє, що лінія прикордонної смуги контролювана Гуківською митницею, "населена елементом, майже поголовно зараженим контрабандним ядром. Погрансмуга, як така, тут має за собою багате минуле, в тому сенсі, що кордон існував тут і в довоєнний час і тому контрабанда тут пустила особливо глибоке коріння" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 47). 80–90 % випадків проносу контрабанди припадали на звичайне перенесення, "без хитрувань і лише 10–20 % ... (контрабанда була) заховаана під одягом, обвита навколо тіла чи зашита на живу нитку у запори плаття" (Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 8). Детальніший опис методик транспортування контрабанди зустрічаємо в звітах кінця 1924 р. (наводимо мовою оригіналу у зв'язку з наявністю специфічного термінологічно-поняттєвого апарату):

"3/ Види транспортування контрабанди из-за границы на территории Республики составляют: в подавляющем большинстве пронос, и реже передача через реку, в местах где устье ее узко, посредством устройства своеобразного блока, спуска товаров на веревке / или проволоке с одного берега на другой и переправы на лодке. Передвижение же контрабанды на нашей территории иногда совершается и гужем – на подводах. Характерным для района действий Таможни видом транспортировки контрабанды, в отчетном месяце являлся пронос ее живой людской силой... За тот же период, контрабанда в отношении организации может быть охарактеризована следующим образом:

А/ Подавляющее большинство контрабанды водворилось единоличными проносителями "за свой риск".

В/ Менее применявшийся формой водворения явился коллективный способ. Число участников, обыкновенно, не превышало 3–4 человека, причем совместная деятельность по водворению в таких случаях не являлась постоянной или даже рецидивом, в ограничивалась одним только случаем таких действий.

Б/ Еще тоже были случаи водворения путем работы на хозяина. Взаимоотношения, между хозяином и проносителем, в области расчета за труд не выяснены, ибо расследования находится еще в стадии производства.

Г/ Участия в водворении контрабанды со стороны иностранных и русских частных фирм зафиксировано не было.

5/ Хотя количество контрабандных задержаний в отчетном месяце и менее по сравнению с предыдущим Ноябрьем / месяцем на 43 %, но оценочная сумма задержанной контрабанды выше Ноябрьской оценки на

21,3 %... Контрабандой занимается преимущественно местное население и реже жители более далеких от границы мест, а равно жители, лежащих также вблизи границы закордонных / польских населенных пунктов, приносящие сюда товары по заказам наших контрабандистов. Участие местного населения носит характер и постоянный, и случайный.

Ядро вдохновителей и руководителей контрабандными операциями составляет еврейская торговая часть населения, ближайшие к границе, местечек. Крестьяне в таких случаях служат техническим аппаратом водворения ее и за-границы в пределы Республики и передвижением на нашей уже территории путем переноса или гужей. Но бывали случаи, когда операции по водворению на более крупных началах совершались одними лишь крестьянами...

В контингент контрабандистов по социальному составу входят: крестьяне землеробы и торговцы, торговцы-преимущественно из еврейской среды, живя в сравнительно далеком от границы, расстоянии, являются элементом или финансирующих лиц, транспортирующих контрабанду из-за границы, или скупающим, затем такую для дальнейшего сбыта" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 134–135).

У зв'язку з вищевказаним проникненням "пачкування" з-за Збруча, радянські митники складали цілі аналітичні записки розвідувального характеру, де намагалися простежити місця скупчення контрабандних товарів у польському прикордонні для їх подальшого транспортування в СРСР. Одну з таких записок з оглядом товарних крамниць та митної діяльності в містечку Скала на протилежному до ділянки Гуківської митниці березі Збруча, наводимо повністю:

"В м. Скала навпроти вокзалу знаходиться митниця, яка називається "Урженд-цельний". Вона займає приміщення в одну кімнату і в її штаті знаходиться дві людини: Управляющий і письмоводний.

В м. Скала вищевказаною митницею проводиться огляд товарів, що знаходяться в магазинах і які призначені для експорту за кордон, а також огляд, накладання штрафів та пені на завезені контрабандою товари з-за кордону в Польщу.

В м. Скала є один громадський кооператив під назвою "Кулко Гмінне". Ніяких інших кооперативів на всій ділянці немає і не було, є лише лавки в м. Збриж – І, утримувана євреєм із Скали, деяким ТАБАКСИ в Жабинцях – І: в самому м. Скала лавок дуже багато.

В с. Бережанка 3, утримуються Бучаком, Бута і ще одним євреєм по імені Талм, уродженця м. Лянцкорунь. В с. Трійця 3 лавки (нерозбірливо) Кліагером, і Креміщером, в м. Скала П. Гінсбургом із Чорткова, в с. Подгородище – І утримувана Нижником Петром із Станіславова.

В с. Підпилип'я – 5 лавок: Гладкого, Баранського.

В с. Пукляках (Польськ.) – 2 утримані Вогнянським Йосифом, с. Курилах – І утримувана Люблінським.

4/липень – 24 р." (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 67)

Окрім цього про польську Скалецьку митницю маємо ще свідчення у "Сведения об охране границ и борьбе с контрабандой на 1 октября 1923 года по приказу УТО № 179/с по Гуковской таможене". Радянські митники стверджували, що Скалецька митниця складається з 27 осіб. Її основним заняттям є боротьба з ввізною контрабандою цукру і тютюну, а "контрабанда, яка їде в нашу (радянську) сторону, така заохочується" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 8 об.). Звітна інформація Гуківської митниці за березень 1924 р. фіксує збільшення

прикордонної служби в районі Скали над Збручем до 36 осіб. "Погранпункти розміщені: один знаходиться в містечку Скала, в 1-шій версті від лінії кордону, 2-й на Старій Скалі і третій навпроти с. Жабинці в 200–300 кроках від кордону; пости розміщені по лінії кордону навпроти сіл Волохи, Гуків і П'ятничани" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 30в). Скала над Збручем вважалася радянськими митниками великим центром скупчення контрабандних товарів. Зазвичай у звітній документації Гуківської митниці це твердження подавалося як факт після опису розвинутої інфраструктури торгівлі в містечку: "В містечку Скала наявні три великих кооперативи, володарями яких являються жителі містечка Скала – ВАСЕРМАН, КЛІНГЕР і ЕХТІНТЕЛЬ і 11 транзитних товарно-обмінних крамниць, розташованих по лінії кордону в прикордонних селах, а саме: в с. Залуччя 2 мануфактурні крамниці їх власники Федір Козак та Хаїм КЛІНГЕР, в с. Підпилип'я три мануфактурні крамниці володарів ВАРАНОВСЬКОГО, ГЛАТКОГО і МИХАЛЬСЬКОГО, в с. Бережанка Бакалійна крамниця володіє нею Мошко-Хаїм Яцко, навпроти с. Гукова над

Збручем біля Скалецької мельниці мануфактурна, бакалійна і шкіряна крамниця хазяїн її Іосф БЛОК, прикажчик його Григорій Поліщук, в с. Курили навпроти Гукова також мануфактурна, бакалійна і шкіряна крамниця хазяїн її Люблінський, навпроти с. Волохи мануфактурна крамниця і продаж спирту, хазяїн її Ілля і Михайло ГАЙДАМАКИН, навпроти острова с. Волохи також мануфактурна крамниця і продаж спирту – володарі її Петро ЯБЛОЦЬКИЙ та Антон Стрільчук і навпроти млина південніше Волохів, дріб'язкова крамниця, хазяїн її Олександр МОДНИЙ. В сенсі операції їх як митниці так і ДПУ свідчення не відомі" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 30в).

Гуківська митниця також здійснювала нагляд і за торговельними пунктами на радянській території. Наприклад, у додатку до звіту за листопад 1924 р., управляючий Карпенко та старший "делопроизводитель" Семенович, наводять свідчення про кооперативні організації у прикордонні (наводимо мовою оригіналу) (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 143):

№ п/п	Наименование предприят.	Местонахождение	Пришедшие за отчетн. период измен.
1.	Сорабкоп / 2 отделения /..	с. Гуков	-
2.	Сельскохозяйственный кооператив....	Т о ж е	-
3.	Сорабкоп	м. Лянцкорунь	-
4.	Сорабкоп	м. Орынин	-

Як можна помітити з вищенаведеного звіту, торговельна мережа радянського прикордоння була набагато слабше розбудованою, ніж з польського боку Збруча та представлена лише сільськогосподарськими кооперативами та "сорабкопами" ("Союза рабочих и крестьянских обществ потребителей" або "Союз рабочих кооперативов", що діяв від 1922 р. до початку 1930-х рр.). Магазины Сорабкоп радянська влада запровадила як протидію базарам та численним непманським магазинам, які в прикордонні не зафіксовані.

Щоб розібратися в об'ємах руху контрабанди на ділянці Гуківської митниці звернемося до серії документів

під назвою "Сведения о движении контрабанди". Ці документи були уніфіковані згідно з "Циркуляром Митного управління № 345/229188/с оголошеного в наказі УТО №179/с" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 6). Наприклад, за липень 1923 р., загалом за спроби контрабандної діяльності було 108 затримань, що загалом оцінювалися на суму 4183 рублі 65 копійок золотом (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 9). З цього об'єму були спроби вивозу цінностей вартістю 53 рублі 98 копійок. Звичайно, ввізна контрабанда значно переважала, що можна простежити в таблиці:

Вивіз:	Ввіз:
а) цінності – 53 рублі 98 копійок золотом б) хутро – немає; в) щетина – немає; г) різне на 276 рублів 50 копійок золотом	а) спиртні напої на 72 рублі 50 копійок золотом; б) чай – 1 рубль 80 коп. -" в) фарби – немає; г) цінності на 47 рублів 50 копійок -" д) сахарин – немає; е) мануфактура (тканина) на 2511 рублів 20 копійок золотом; ж) шкіряні товари на 269 рублів 95 копійок -" з) галантерея на 950 рублів 22 копійки -" и) різне – немає
Загалом 330 рублів 48 копійок золотом	Загалом 3853 рублі 17 копійок золотом

Вересень 1923 р. приніс ще більш вражаючий дисбаланс на користь ввізної контрабанди (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 11):

Вивіз:	Ввіз:
а) цінності – 106 рублів золотом б) хутро – немає; в) щетина – немає; г) різне на 63 рублі золотом	а) спиртні напої на 17 рублів 95 копійок золотом; б) чай – 1 рубль 25 коп. -" в) фарби – на 15 рублів -" г) цінності – немає; д) сахарин – 86 копійок -" е) мануфактура на 5920 рублів 22 копійки золотом; ж) шкіряні товари на 177 рублів 88 копійок -" з) галантерея на 1085 рублів 83 копійки -" и) різне – 86 рублів 65 копійок -"
Загалом 169 рублів золотом	Загалом 7305 рублів 64 копійки золотом

Визначений ріст ввізної контрабанди змушував замислитися над покращенням стану роботи митниці. Виходячи з наявної джерельної бази важко сказати чи дійсно дало результати покращення роботи митниці чи на зменшення контрабандних потоків вплинуло настання осінньо-зимового сезону, під час якого в міру зникнення листяного покриву та появу снігу, нелегальні міграційні процеси завжди ускладнювалися. Із "Сведений"

за жовтень і листопад 1923 р., окрім того, що на бланковій печатці Гуківська митниця носила русифіковану назву "Гуковська митниця", а її управителем була особа на прізвище Васильєв (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 12), ми ще можемо побачити зменшення товаропотоків та простежити рух контрабанди на митних пунктах Збрижа та Підпилип'я (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 14):

1. Загальна кількість затримань 81 по оцінці на суму 2743 рублі 71 коп. золотом
2. Із цього числа на Гуківській Митниці: а) Співробітниками митниці 7 затримань на 143 р. 21 к. б) ДПУ20 -"- 566 р. 58 к. в) Прикордонною охороною6 -"- 327 р. 81 к. г) Міліцією1 -"- 145 р. 70 к. д) Іншими органами 11 -"- 129 р. 83 к. Загалом 45 -"- 1313 р. 83 к
3. По Збрижському Тампосту: а) Співробітниками митниці 7 затримань на 607 р. 40 к. б) ДПУ1 -"- 4 р. 35 к. в) Прикордонною охороною18 -"- 570 р. 26 к. г) Міліцією4 -"- 25 р. 77 к. Загалом 30 -"- 1147 р. 78 к
4. По Підпилипському Тампосту: а) Співробітниками митниці 3 затримань на 168 р. 48 к. б) Прикордонною охороною 3 -"- 113 р. 62 к. Загалом 30 -"- 282 р. 10 к
Загалом 81 затримано на 2743 р. 71 коп.
5. Головними предметами затримання є: По вивозу: а) цінності – 46 рублів золотом б) хутро – немає; в) щетина – немає; г) різне на 137 рублі 15 коп. золотом Загалом на 183 р. 80 коп.
6. По ввозу: 7. а) спиртні напої на 61 рубль 20 копійок золотом; б) чай – 136 рублів. -"- в) фарби – немає г) цінності – на 275 р. 80 к. д) сахарин – не було е) мануфактура на 1760 рублів 16 копійок золотом; ж) шкіряні товари на 50 рублів 50 копійок -"- з) галантерея на 111 рублів 59 копійки -"- и) різне – 164 рублів 65 копійок -"- Загалом на 2559 р. 9 1 к.
Всього 2743 р. 71 коп. Завідувач – Васильєв

Розважаючи над питаннями прикордонного контролю, у "Сведениях об охране границ и борьбе с контрабандой за март месяц 1924 года. По циркуляру № 345-с и 124-с по Гуковской таможене" вказується, що "до дефектів по охороні кордону варто передовсім віднести слабкий нагляд зі сторони командного складу за виконанням боргу постовими червоноармійцями, а потім вже малочисельність самої погранохраны". Управляючий Карпенко також вважав "необхідними для посилення боротьби з контрабандою поставити командний склад в положення безумовної необхідності суворо спостерігати за поведінкою червоноармійців, найбільш суворо карати червоноармійців помічених в попустительстві до переходу кордону чи перекидання через річку контрабанди" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 30а). А посилювати боротьбу з контрабандою дійсно було куди, адже "роль тамслужбовців (митних співробітників) у затриманні контрабанди була порівняно незначною і коливається від 10 до 20 % через малу чисельність і особливо, через перевантаження внутрішньою роботою" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 7 об.).

Цікаво, що юридично зареєстрованих випадків співучасті контрабанді митних співробітників по конфіскаційних справах, станом на жовтень 1923 р., не виявлено. Натомість відомо про сім випадків співучасті контрабандистам службовців ДПУ: "1) конфіск. № 8 – контролери ПП ("погранпоста" – прикордонного посту) № 4 Березовський і Прудниченко і зам. начпоста (керівника посту) – Каласс; 2) справа № 57 – той же контролер Березовський; 3) справа № 361 – контролер Березовський і опспівробітник ДПУ Цимбальський; 4) справа № 424 – старший контролер ПП № 4 – Самойлов; 5) справа № 507 – старший контролер ПП № 3 – Цисее; 6) справа № 615 – інформатор ПП № 4 – Сохацький і 7) справа № 784 – контролери ПП № 3 – Миронов і Питкус" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 8). Швидше за все, у зв'язку з такою інформацією було проведено якійсь стабілізаційні заходи, оскільки звіти за березень 1924 р. уже свідчили, що "юридично зареєстрованих по Митниці випадків і співучасті в контрабанді Тамспівробітників, ДПУ і червоноармійців погранохраны по конфіскаційних справах немає" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 30б). Проте на означених фактах проблеми з пер-

соналом Гуківської митниці не завершувалися. "Особовий склад митного нагляду при Гуківській митниці у звітному місяці остаточно не встановився", бідкався Управляючий Карпенко у додатку до звіту за серпень 1924 р. Увесь серпень 1924 р. неперервно працюючим із всього складу був тов. Дикий, "оскільки один з агентів, через хворобу дружини, був відсутній протягом місяця, а інший партієць, побувши короткий період, знятий з роботи Кам'янецьким Окргпартком командируючим його в Механічну профшколу. Нестійкість персоналу Митного нагляду не може, зрозуміло, не відображатися і на успішності робіт по боротьбі з контрабандою" (ДАХМО, Ф. 323, оп. 3. спр. 4, арк. 106).

Дискусія і висновки

Переходячи до висновків щодо особливостей антиконтрабандної діяльності Гуківської митниці, можемо зазначити таке. По-перше, Гуківська митниця була доволі унікальним митним органом, функціонування якого припало на період, коли кордон був об'єктом радянської "активної розвідки" (1921 – початок 1925 р.) та диверсійно-розвідувального проникнення на територію Республіки Польща. Водночас прикордонна інфраструктура була слабо розвинута, а митний контроль ще не врегулювався повноцінно, тривали процеси усталення кордонів діяльності окремих митних органів. Як приклад можна навести входження до складу Гуківської митниці Збрижського митного поста, зміни розміру контрольованої смуги кордону та прикордоння. По-друге, через нестабільність кордону, голод 1921–1923 рр. в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР), вищезгадану диверсійну діяльність (саме вона, ймовірно, викликала наявність пункту про збройне проникнення через кордон у звітах митного органу), Гуківська митниця мала під контролем територію з дуже інтенсивною нелегальною міграцією та товаропереміщенням. Власне, майже увесь час функціонування Гуківської митниці припав на так званий перший міграційний бум на польсько-радянському кордоні, що мав місце в 1921–1924 рр. По-третє, дослідження документації Гуківської митниці дає змогу предметно вивчити експортно-імпорتنі співвідношення на польсько-радянському кордоні, зокрема виокремити основні товари, що підлягали "пачкуванню", особливості валютного обігу у прикордонні, методику проносу чи провезення контрабанди через водну перешкоду лімологічного об'єкта. Крім усього вищезазначеного, матеріали Гуківської митниці надають інформацію про розвиток кооперативної торгівлі по обидві сторони Збруча, що важливо як з краєзнавчого погляду, так і для розуміння рівня економічного розвитку Південного Надзбруччя (після подій 1917–1921 рр. та голоду 1921–1923 рр.), для якого стан існування державної межі, з огляду на досвід попереднього існування "збручанського кордону," був адаптивним.

Підсумовуючи спробу дослідження боротьби з контрабандою Гуківської митниці у 1923–1924 рр., можемо наголосити, що проведення мікроісторичних досліджень на цю тему надалі мають наукові перспективи з огляду на унікальність розглянутого митного органу та документальний масив, що висвітлює його діяльність. В пропонованій статті розглянуто та проаналізовано трансформаційні явища (організовану та приватну контрабанду, співвідношення експортно-імпорتنих об'ємів "пачкарства") з урахуванням історичного контексту роз-

витку боротьби з контрабандними товаропотоками на ділянці радянської Гуківської митниці у 1923–1924 рр. Вдалося визначити місцевості з найбільшим відсотком контрабандних ризиків, провести історико-статистичне дослідження незаконного товарообігу в районі митниці "Скала" Республіки Польща, що діяла на суміжних до Гуківської митниці територіях.

Подяки, джерела фінансування. Дане дослідження стало можливим завдяки участі автора у грантовій програмі від Holodomor Research and Education Consortium (HREC) of the Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS), University of Alberta (2024/2025 pp.).

Список використаних джерел

- Архирейський Д. (2009). Структурні особливості радянської митної системи в Україні в. 1925–1928 рр. *Гуманітарний журнал*, 3/4.
- Бортник, Л. (2015). *Корпус охорони прикордоння на Волині у 1924–1939 рр.* [Рукопис кандидатської дисертації]. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
- Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), фонд 13, справа 194.
- Гуменний, С. (2022). *Збручанський кордон (1921–1939): незаконна міграція, контрабанда та шпигунство*. ФОП Майдаченко І.С.
- Державний архів Хмельницької області (ДАХМО), фонд 323, опис 3, справа 4.
- Каленська, А. (2012). *Прикордонні війська ОДПУ-НКВС СРСР на Поділлі та Південно-Східній Волині у 1921–1939 рр.* [Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України, М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Київ].
- Літкевич, В. (2011). *Історія села П'ятничани. Хмельницька область, Чемеровецький район (1493–1960 року)*.
- Dominiczak, H. (2018). *Dzieje kresów i granicy państwa polskiego na Wschodzie. Od czasów najdawniejszych do roku 1945*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Humennyj, S. (2022). *Uchodźcy: nielegalne przekraczanie granicy polsko-sowieckiej w latach 1918–1939*. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Ochał, A. (2018). *Tarcza II Rzeczypospolitej: Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Ochał, A., Ruczyński, M., & Skubisz, P. (2018). *U polskich stali granic. W 90 rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*.

References

- Arkhireyskiy D. (2009). Structural features of the Soviet customs system in Ukraine in 1925–1928. *Humanitarnyi zhurnal*, 3/4 [in Ukrainian].
- Bortnyk, L. (2015). *Border guard corps in Volyn in 1924–1939* [PhD thesis manuscript]. East European National University named after Lesya Ukrainka [in Ukrainian].
- Dominiczak, H. (2018). *Dzieje kresów i granicy państwa polskiego na Wschodzie. Od czasów najdawniejszych do roku 1945*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Humennyj, S. (2022). *The Zbruchan border (1921–1939): illegal migration, smuggling and espionage*. FOP Maidachenko I.S. [in Ukrainian].
- Humennyj, S. (2022). *Uchodźcy: nielegalne przekraczanie granicy polsko-sowieckiej w latach 1918–1939*. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Kalenska, A. (2012). *Border troops of the OGPU-NKVS of the USSR in Podillya and South-Eastern Volyn in 1921–1939* [Diss. Ph.D. history Sciences: 07.00.01 – History of Ukraine, Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, National Ped. University named after M. P. Dragomanova, Kyiv] [in Ukrainian].
- Litkevych, V. (2011). *History of the village of Pyatnychany. Khmelnytskyi region, Chmerovetskyi district (1493–1960 years)* [in Ukrainian].
- Ochał, A. (2018). *Tarcza II Rzeczypospolitej: Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Ochał, A., Ruczyński, M., & Skubisz, P. (2018). *U polskich stali granic. W 90 rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*.
- Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine (HDA SBU), fond 13, справа 194 [in Ukrainian].
- State archive of Khmelnytskyi region (DAKhMO), fond 323, opys 3, справа 4 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 25.06.24

Прорецензовано / Revised: 01.09.24

Схвалено до друку / Accepted: 16.09.24

Serhii HUMENNYI, PhD, Assist.
ORCID ID: 0000-0001-7168-8453
e-mail: serhii.humennyi@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HUKIV CUSTOMS: FIGHT AGAINST SMUGGLING ACTIVITIES ON THE POLISH-SOVIET BORDER IN 1923–1924

Background. *The article, based on archival sources, analyses the anti-smuggling activities of a small customs body in a fairly limited period of time – Hukiv Customs in 1923–1924. The relevance of the proposed microhistorical research is added to the insufficient scientific development of the activities of Hukiv Customs on the Polish-Soviet border, which was caused by the short functioning of this customs body (which, during the research period, existed in various forms from 1918 to 1925) and the need to study methods of combating smuggling by Soviet customs bodies.*

Methods. *The research is based on the principles of historicism and objectivity. A complex of general scientific and special historical methods was applied: methods of synthesis, induction and analysis, as well as historical and typological methods.*

Results. *Analysing the reporting documentation of the Hukiv Customs in 1923–1924 (it controlled the Soviet section of the border on the Zbruch River between the villages of Zbrych or, for a certain period, Zhabyntsi and Zaluchchia, now the Kamianets-Podilsky district of the Khmelnytskyi region), it was possible to establish the peculiarities of the functioning and anti-smuggling of this customs division in the considered period. It seems important to investigate the Hukiv Customs during the period of functioning of transitional, unstable customs control rules and the Customs Statute of 1924, which established the state monopoly on foreign trade. The dynamics of changes in contraband flows (in the initial period of existence of the "Zbruch border", immediately after the famine of 1921–1923), their composition and the export-import ratio were traced. On the basis of the study of the documentary base, localities with the highest percentage of smuggling risks have been localized. Particular attention is paid to the complicity of representatives of customs protection or Soviet special services in smuggling processes. Also, on the basis of information from the Soviet side, a historical and statistical study of illegal trade in the area of the Skala customs office (Skala, Tarnopol Voivodeship) of the Republic of Poland, which operated in the territories adjacent to the Hukiv Customs House, was conducted.*

Conclusions. *The proposed article examines and analyses transformational phenomena (organized and personal smuggling, the ratio of export-import volumes of "packing", currency relations associated with illegal trade, development of trade cooperation) taking into account the historical context of the development of the fight against contraband flows in the area of the Soviet Hukiv Customs in 1923–1924.*

Keywords: *Polish-Soviet border, Hukiv Customs, Skala Customs, USSR, Republic of Poland, customs service, smuggling, fight against smuggling, customs duty.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.